

The Impact of Historical Myths on the Development of Ukrainian Identity

UDC: 1:008(477):316.722

DOI: <https://doi.org/10.15421/172583>**Dyjak Vadym**Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0003-1477-5803>, vadimd09@gmail.com**Boreichuk Denis**Ph.D., <https://orcid.org/0000-0001-9238-7684>, boreichuck228@gmail.com*National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi (Khmelnytskyi, Ukraine)*

Abstract.

Relevance. In the context of the Russian-Ukrainian war, the issue of cultural self-identification among Ukrainians has gained particular urgency. It is during critical historical moments that national communities intensify their appeal to collective memory and mythological structures. National myths, as symbolic condensations of historical experience, play a fundamental role in shaping patriotism, preserving identity, and resisting aggressive external narratives. The Ukrainian cultural space, especially during the period of military resistance, demonstrates both a renewed engagement with traditional mythologies and a critical revision of earlier myths, as well as the emergence of new narratives (such as "The Ghost of Kyiv", "Patron the Dog", "The Granny with a Jar", and others) that serve the function of moral mobilization.

Purpose. The aim of the article is to analyze the key myths underlying Ukrainian self-identification and to explore how these narratives contribute to the formation of national identity, patriotism, and cultural cohesion.

Results. The article demonstrates that the positive collective identity of Ukrainians is based on two archetypal foundations: the image of the Cossack (as a symbol of courage, freedom, and martial honor) and the image of the Mother (as an embodiment of cordocentrism, care, and moral righteousness). Both archetypes have deep roots in Ukrainian historical, folkloric, and religious traditions, and they acquire new symbolic forms in the contemporary cultural space shaped by the Russian-Ukrainian war. Positive mythology functions as a tool of resistance, affirming truth, dignity, and spiritual autonomy.

Conclusions. The creation of positive myths in wartime is a natural form of national self-organization. In the Ukrainian case, this myth-making is closely tied to deeply rooted archetypes – Cossack heroism and the maternal ethic of the heart. These two foundations define the moral axis of Ukrainian identity. Further research may focus on interpreting these archetypes in contemporary art, media, educational practices, and everyday national narratives.

Keywords: Ukrainian identity, myth, archetype, Cossack, cordocentrism

Вплив історичних міфів на становлення української ідентичності

Дияк Вадим, Бореичук Денис*Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (Хмельницький, Україна)*

Анотація.

Актуальність. У контексті російсько-української війни проблема культурної самоідентифікації українців набула особливої гостроти. Саме в переломні моменти історії національні спільноти активізують звернення до колективної пам'яті та міфологічних структур. Національні міфи як символічні конденсації історичного досвіду відіграють фундаментальну роль у формуванні патріотизму, збереженні ідентичності та протистоянні агресивному зовнішньому наративу. Український культурний простір, зокрема в період воєнного спротиву, демонструє як звернення до традиційної міфології й ревізію міфів попередніх епох, так і появу новітніх міфів («Привид Києва», «Пес Патрон», «Баба з банкою» та ін.), які виконують функцію моральної мобілізації. Мета – дослідження ключових міфів, що складають підвалини української самоідентифікації, а також проаналізувати, як ці наративи сприяють формуванню національної ідентичності, патріотизму та культурної згуртованості.

Результати. У статті показано, що позитивна українська колективна ідентичність ґрунтується на двох архетипових опорах: образі козака (як уособлення мужності, волі, військової доблесті) та образі Матері (як втілення кордоцентризму, турботи, моральної правоти). Обидва архетипи мають глибокі корені в українській традиції – історичній, фольклорній, релігійній – і набувають нових форм у сучасному культурному просторі часів російсько-української війни. Позитивна міфологія виступає як засіб спротиву, утвердження правди, гідності й духовної автономії.

Висновки. Створення позитивних міфів у часи війни є природною формою самоорганізації нації. У випадку України ця міфотворчість тісно пов'язана з глибоко укоріненими архетипами – козацьким героїзмом та материнською етикою серця. Обидві основи визначають моральну вертикаль української ідентичності. Подальші дослідження можуть зосередитися на інтерпретації цих архетипів у сучасному мистецтві, медіа, освітніх практиках і повсякденному національному наративі.

Ключові слова: українська ідентичність, міф, архетип, козак, кордоцентризм

Стаття надійшла / Article arrived: 23.07.25

Схвалено до друку / Accepted: 25.08.25

Вступ.

Поняття ідентичності реалізується як на психофізіологічному рівні – від свідомості особистості, що усвідомлює себе фізичною частинкою національної спільноти й до одягу чи національної кухні, так і на рівнях релігійно-світоглядної та політично-правової аксіології. Такий «я-образ» не є чимось даним від природи, він формується в процесі соціалізації індивіда.

В історії політичної культури світу існують дві протилежні тенденції: доцентрова – прагнення до створення тотально уніфікованої наднаціональної світової спільноти з єдиним політичним центром, єдиною культурою тощо, та відцентрова – прагнення регіонів зберегти власну специфіку й ідентичність та існувати окремо. Від епохи Стародавнього світу й до Ренесансу включно домінувала перша тенденція; однак у добу Нового часу, приблизно з XVII ст., на тлі великих географічних відкриттів, відбувається процес поступової руйнації доцентрових тенденцій в геополітичній сфері, зникнення наднаціональних імперій та формування на базі імперських провінцій незалежних національних спільнот, які починають усвідомлювати свою національну ідентичність не як «провінційність» чи «другорядність», а як цінність, за яку варто боротися. Вплині цього процесу змінюються не лише географічно-політичні мапи, а й сам зміст таких понять, як державність, імперія, національна ідентичність тощо. Цей процес не відбувається одномоментно, нерідко буває драматичним, супроводжується озброєними конфліктами. У наш час, коли Україна обстоює власне право на існування як держава, право на національну ідентичність та культурну пам'ять, питання мови, типу державності, патріотизму, історико-національного міфу тощо, які в сумі своїй складають культурну самоідентифікацію народу, набувають особливої актуальності. В Україні діє закон «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», який визначає напрями утвердження цієї ідентичності й гарантує участь українських громадян та закордонного українства, так само, як і громадських інститутів, у її реалізації (Верховна Рада України, 2023); утім, Закон забезпечує правові засади, але не розглядає такий елемент ідентичності, наприклад, як національні міфи.

При розгляді аналізованої проблеми необхідно брати до уваги й поняття політичної нації, що надзвичайно важливо для усвідомлення характеру сучасного суспільства, яке в епоху небувалого зростання різноманітних комунікацій і найрізноманітнішого міксування постає перед новими викликами проблем ідентифікації та самоідентифікації. «Nation-state або держава-нація – це складний і багатоаспектний як в історичному, так і в інституційному вимірах феномен. Говорячи про будівництво держави-нації в Україні, зазначимо

таке: по-перше, ми перебуваємо лише на початковій стадії побудови нашої "державної реальності". У хронологічному розрізі ми лише приступили до шліфування політичної системи, вибору оптимального з погляду ефективності державного управління дизайну політичного режиму, механізмів електорального конструювання представницьких органів влади» (Козловець & Ковтун, 2010, с. 303).

Метою статті є дослідження ключових міфів, що складають підвалини української самоідентифікації. При цьому міф як такий не можна ототожнювати з простим фантазуванням чи навіть з облудою, як це було звично донедавна. Етимологічно це поняття пов'язане з давньогрецьким словом *μῦθος*, яке означало «оповідь», «сказання»; це продукт не логічного, а образно-поетичного мислення, яке дозволяє укрупнювати й узагальнювати певні надзвичайно складні й до кінця не зрозумілі людські явища екзистенційно значущого, космологічного або історичного масштабу, які не можуть бути лапідарно окреслені в науково-позитивній парадигмі. Будучи сумішшю реальних фактів та вигадки, міф у символічній формі інтерпретує ті ірраціональні глибини буття, які не піддаються позитивістському опису. Історична пам'ять та національна самоідентифікація будь-якого народу базуються переважно на національному міфологічному матеріалі (вигодовані вовчицею Ромул і Рем і т. п.). В незалежній Україні вивчення цієї проблеми, по суті, тільки розпочинається, що супроводжується активною руйнацією штучно створених радянською пропагандою міфів (про «братські народи» тощо).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Фундаментальну роль в осмисленні сутності й ролі націоналізму відіграли праці Е. Гелнера «Нації та націоналізм» та «Націоналізм», в яких глибоко й розгорнуто проаналізовано виникнення національної ідеї в глибинах історії, в період переходу людства від аграрної стадії цивілізації до епохи індустріалізації (Гелнер, 2002). Проблема української національної ідентичності відносно недавно потрапила у фокус уваги дослідників, хоча на сьогодні тут вже зроблено чимало, про що свідчить навіть побіжний перелік імен науковців, які займалися цією проблематикою: «проблема національної ідентичності лише недавно почала обговорюватися на концептуальному рівні у працях В. Андрущенка, Л. Губерського, В. Воронкової, Т. Воропай, П. Гнатенка, О. Зернецької, В. Кременя, І. Кресіна, В. Крисаченка, С. Куцепал, В. Лизанчука, В. Ляха, М. Михальченка, Л. Нагорної, А. Неприцького, В. Павленка, Н. Рогозіна, М. Степика, Ю. Шинкаренка, Н. Черниш, Г. Яворської та ін., з яких особливо слід відзначити дисертаційні дослідження С. Веселовського, І. Вільчинської, Б. Глотова, Г. Лозко, М. Обушного, В. Піскун з проблем етнічної та національної ідентичності в сучасному українському суспільстві, культурно-цивілізаційної ідентифікації

українського народу (Козловець & Ковтун, 2010, с. 10-11).

Показове й проведення в 2018 році в Кам'янці-Подільському національному університеті Всеукраїнського круглого столу «Формування національно-культурної ідентичності особистості у викликах часу». Серед проблем, що досліджувалися, – поняття ідентичності в інформаційному суспільстві; освіта, зокрема екологічна, як інструмент формування загальноєвропейської ідентичності; формування національно-культурної ідентичності в умовах пограниччя; проблеми відповідного виховання молоді; мова як чинник ідентифікації тощо. Однією з наскрізних тем тут є проблема виховання, адже: «Нездатність юних досягти особистої ідентичності призводить до так званої кризи ідентичності <...> Вони відчують свою непристосованість, деперсоналізацію, відчуженість й інколи спрямовуються у бік “негативної” ідентичності – протилежній тій, що настійливо пропонують їм батьки і ровесники» (Формування національно-культурної ідентичності, 2018, с. 6). Також 24–25 вересня 2020 р. у Полтаві відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні проблеми національно-культурної ідентичності» (Сучасні проблеми національно-культурної ідентичності, 2020), в ході якої висвітлено проблемні моменти формування та укріплення форм української ідентичності, роль релігії та церкви у збереженні і розвитку культурної спадщини, драматичні долі етнокультурних процесів та рухів, проблеми збереження вітчизняної спадщини у регіональному вимірі тощо. Зокрема у статті В. Капелюшного «Етнічність, ідентичність і культура як ключові поняття етнології та етнокультурології: аналітичний огляд новітніх досліджень» подано історіографічний опис сучасних зарубіжних та вітчизняних розвідок, присвячених функціонуванню та оновленню термінів культура, етнічність, культурна ідентичність у сферах етнології, культурної антропології та етнокультурології, причому в центрі уваги – український матеріал (Капелюшний, 2020).

Варто виокремити кілька репрезентативних розвідок, які мають важливу методологічну роль для нашої проблематики. Зокрема у монографії В. Куєвди проаналізовано психологічну основу міфологічних джерел української етнокультурності, переконливо доведено кореляції між архаїчною міфологією та сучасними науковими світоглядними концепціями, що визначає характер традиційних аксіологічних основ української картини світу (Куєвда, 2007). У монографії М. Козловця (Козловець, 2009) ґрунтовно розглянуто сучасні теоретико-методологічні підходи до поняття ідентичності та алгоритми формування ідентичності в умовах невірноваженості глобального і національного, особливо ж з погляду перспектив національного духовного досвіду та ролі в цих процесах соціокультурних факторів та української

державності. У статті Ю. Руденка здійснено спробу типологізації та ієрархізації явища національної ідентифікації, зокрема аналізується співвідношення національної та етнічної ідентичності, статус національної ідентичності серед інших типів соціокультурних ідентичностей. (Руденко, 2020). Зазвичай міф розглядається у його глобальній проекції, але він здатний звужувати свою оптику до регіонального масштабу, про що свідчить стаття С. Ростецької, присвячена проблемним аспектам регіональної міфології (Ростецька, 2019). У ґрунтовній статті О. Шапаренка показано фундаментальну роль територіально-економічних, політико-юридичних та етнічно-культурних чинників національної ідентичності, проаналізовано функцію особистості в процесі руху суспільства в напрямку складання цілісної національно-громадсько-політичної спільноти (Шапаренко, 2015). У статті Ю. Мателешка розглянуто роль політичного фактора у формуванні релігійної самоідентифікації українців; показано, що в цьому аспекті Україна – реально розколота країна; зокрема акцентовано, що польський політичний вплив сприяв формуванню української нації в форматі греко-католицької ідентичності, а російський призвів до «малоросійства» (Мателешко, 2004). У статті М. Мілової та О. Димової розглянуто культурно-національний ракурс нинішнього українського суспільства, яке переживає активний вплив загальноєвропейських політичних процесів; тут переконливо показано, що українська громадськість активно ідентифікує національність, спираючись на традиційні цінності й акцентуючи увагу на соціальній відповідальності індивіда (Мілова & Димова, 2023).

При цьому часом виникає й простір для доволі специфічних умовиводів. Так, про гостроту, з якою українське суспільство переживає проблему власної самоідентифікації, свідчить книга Д. Ковальова та П. Ковальова «Повстання ідентичності», в якій потрактовано – з позицій граничного націоналізму – боротьбу прихильників європейської ідентичності з ісламською навалюю та московською агресією, та водночас висувається й завдання боротьби і з західним мультикультуралізмом; стиль авторів ціхує публіцистична гострота й емоційна тенденційність, аж до використання поетичних інкрустацій (Ковальов Д. & Ковальов П., 2016).

Отож, феномен національної ідентичності (й української зокрема) є багатоаспектним і непростим для аналізу. До того ж, як зазначав Дж. А. Армстронг, «суспільно-науковий наголос на міфах і символах передбачає нові способи розгляду відомих даних, а не відкриття нових доказів. Ані старі теми, ані навіть старі концептуальні прийоми не можна використовувати, особливо тому, що феноменологічні аспекти міфо-символічного підходу включають складні проблеми, які можна вирішити лише шляхом тривалого застосування інструментів соціології

знання. Тим часом, якщо відкинути старі концепції – як іноді буває під час надмірного захоплення новими теоріями – буде втрачено більше, ніж можна сподіватися отримати» (Armstrong, 1992, p. 137).

Водночас до ситуації долучається й сучасна міфологія, яка «актуалізує та оновлює старі асоціації та ціннісні установки минулого», вона «сакралізує (створює ірраціональні зв'язки з потойбічним), синергізує (згуртовує націю) та ритуалізує (залучає до різних форм громадської активності) сьогодення» (Карапуз, 2019, с. 246). Ситуація ускладнюється традиційною неоднозначністю уживаної термінології – наприклад, нерозрізненням понять “нація” і “народ”: «Нечіткість у застосуванні етнічної термінології увійшла у звичку. Не випадково фахові енциклопедії подеколи наводять поруч кілька різних статей на теми націоналізму чи національної ідеї, посиляючись при цьому на термінологічну невизначеність понять “нація” і “народ” в основних європейських мовах. Але не варто забувати, що у більшості країн Європи та в США період формування націй співпадає з періодом становлення національних держав, і збіг цих двох понять сприймається як норма. Зовсім в іншому руслі розвивався такий процес в Україні. Тут формування нації відбувалося в умовах багатовікової бездержавності, ускладненої розчленованістю території» (Нагорна 2002, с. 14-15).

Такий складник, як міф, нечасто був центром уваги науковців при аналізі української ідентичності. Так, стаття Д. Судина поєднує теоретичний аспект з гостроактуальною проблемою залучення категорії міфу до аналізу сучасного суспільства, найперше ж українського; тут подано аналіз трьох найбільш поширених в сьогодиншній Україні міфів про золотий вік, викупне страдництво та боротьбу героя з темними силами (Судин, 2019).

Не заперечуючи змістовності цієї моделі, зауважимо, що тут йдеться все ж таки про вторинні явища. Для належного усвідомлення глибин національної ментальності нам варто зосередитися на деяких основоположних архетипах колективного несвідомого, серед яких, за К. Г. Юнгом, виділяються архетипи Анімуса (чоловічий первінь буття) й Аніми (первінь жіночий), які існують в підсвідомості всякої людини, хоча їхнє переживання й трактування в різних національних спільнотах буває дуже різноманітним.

Результати дослідження.

У нашому казусі варто зосередитися на таких характерних українських модифікаціях цих архетипів, як козацький міф і міф Матері (кордоцентризм), які сумарно значною мірою утворюють константні параметри національного образу світу, що в сучасному світі набуває особливої вагомості.

Недаремно минуле ХХ сторіччя іменують «віком націоналізму». Як пише Е. Сміт, «Націоналізм, можливо, створює в сучасному світі

найпереконливіший міф про ідентичність, і той міф постає в різних подобах. Міфи про національну ідентичність здебільшого пов'язані з територією або з предками (або з тим і з тим) як основою політичної спільноти, і ця різноманітність становить важливе, проте часто нехтуване джерело нестабільності та конфліктів у багатьох районах світу. Адже не випадково, що чимало найзапекліших і найтриваліших «міжнаціональних» конфліктів породжено конкурентними вимогами і концепціями національної ідентичності. Без розуміння цих ідей та вимог ми ніколи не зможемо ослабити, вже не кажучи про те, щоб розв'язати, деякі з тих конфліктів, і створити справді міжнаціональну спільноту» (Сміт, 1994, с. 1). До того ж плеємні та релігійні конфлікти, історичні дебати та територіальні претензії завжди починалися після усунення колоніальних адміністрацій, про що йдеться в розвідці С. Плохія (Plokhyy, 1994), і саме у подібних ситуаціях розпочинається ревізія попередньої міфології й зазвичай – формування нової (або повернення до традиційної), що в умовах нашої нинішньої війни з росією набуває гострої актуальності.

Одним з наріжних каменів національної самоідентифікації постає саме національний міф. Це добре показано в кандидатській дисертації В. Артюха «Природа національного міфу: історико-філософський контекст», де національний міф проаналізовано в історико-філософському вимірі, з урахуванням полісемантизму цього поняття та у контексті розмаїття його історико-філософських інтерпретацій. Нація розглядається і як форма буття етносу в Новий час, а з антропологічного боку – і як форма природної колективної ідентифікації, і як вся безпосередня, дорефлексивна повнота переживання індивідом його національної ідентичності (Артюх, 2001). Саме міф стає важливим підґрунтям в кризові моменти існування етносу, як слушно зауважує І. Зварич, хоча український автор чомусь знайшов за потрібне спиратися методологічно на О. Дугіна та С. Кара-Мурзу (Зварич, 2019). Справді міфотворення є цементуючим фактором для формування національної ідентичності, оскільки в процесі її конструювання звертаються до історичних подій, міфів, видатних особистостей як до позитивного ферменту (пригадаємо події Майдану та російсько-української війни, які створили власну міфологію – Небесна сотня, кіборги Донецького аеропорту тощо).

У нинішніх умовах розв'язаного росією проти України геноциду проблема збереження національної ідентичності набуває особливо гостроти, що особливо унаочнюється при порівнянні нашої батьківщини з Білоруссю, яка, підкорившись іноземній тиранії, вже позбулася й рідної мови, й – багато в чому – національної ідентичності взагалі. Так, А. Вільсон порівнює розвиток національної ідентичності в Україні й Білорусі після розпаду СРСР (Wilson,

1998, р. 23-47). Автор прагне дослідити українські та білоруські міфічні структури як ключ до формування національних ідентичностей, а також врахувати тиск конкуруючого «русофільського» наративу минулого, який виявився потужним та стійким, особливо в Білорусі, а також серед етнічних росіян та російськомовних України. Він робить висновок, що історична складова національних ідентичностей у регіоні перебуває в перехідному стані, хоча в Україні, на відміну від Білорусі, будується потенційно сильна, хоча й дещо суперечлива історіографічна міфологія.

Безумовно, національне розуміння маскуліності з винятковою повнотою репрезентує «козацький міф». Вже згаданий вище гарвардський історик С. Плохій згадує мотив українського козацького міфу, відзначаючи його складні взаємини з реальною історією та проблемою націєтворення (Плохій, 2013). Козак – справді постать контроверсійна, хоча він є одним з найбільш впізнаваних образів української культури й основою національної міфології. Козак в українському фольклорі й літературі – це бездоганний лицар, справедливий, шляхетний, хоробрий переможець у битві, характерник, який при нагоді диктує нечистій силі. Він аскетичний, мов святенник («Хліб, сіль та вода – козацька їда»). Навіть бойова перемога ворога над ним обертається моральною поразкою, як у відомій думі про козака Байду, підвішеного за ребро на гаку турецьким султаном, що вимагав від героя перейти в турецьку віру, але та пропозиція страдником гордовито відхиляється. Цю колізію глибоко відчував онук останнього писаря Запорізької Сечі Микола Гоголь, котрий, що б там не казали, був російським письменником лише номінально, зберігаючи українську ментальність в потрактування основних екзистенціальних проблем. В повісті Гоголя «Тарас Бульба» (особливо ж у першій, ще не спотвореній пристосуванням автора до імперського наративу, версії), козацтво постає ідеалізованим фризом героїв в душі антикізованої естетики, лицарями в повному розумінні цього слова. На жаль, реальні козаки, як і прототипи героїв Гомера, зовсім не були ідеальними лицарями – достатньо пригадати описи нечуваних звірств, що чинилися ними щодо єврейського населення краю в хроніці рабина Натана Ганновера. Проте, як і герої Гомера, у віках українські козаки залишаються еталоном «справжнього чоловіка». Тут міфологізація виконує роль Судді Історії.

Термін же «український кордоцентризм», який набув останніми роками значного поширення, ввів, за його власним твердженням, Я. Гнатюк: «Концепт «серце» у філософії серця українських мислителів, як правило, тлумачився у вузькому та широкому значеннях. У вузькому – як субстрат почуттів, здатність до емоцій, емоційно-вольовий початок, ірраціонально-індивідуальний принцип. У широкому – як нематеріальний, неречовий початок, духовний

або ідеальний принцип. Однак у філософській україністиці при психологічній інтерпретації філософії українського кордоцентризму було враховано більшою мірою вузьке, ніж широке значення поняття «серце». Звідси – однозначне розуміння поняття «кордоцентризм», його психологічний зміст». Водночас «слід все ж таки зазначити, що оскільки український кордоцентризм як національна філософія являє собою незавершений метафілософський проект, іншими словами, українська філософська семантика у вигляді семантики символів української філософії доби бароко та романтизму є недобудованою й кожен дослідник змушений завершувати цей метафілософський проект сам, то обґрунтована історико-філософська реконструкція та інтерпретація тексту філософії українського кордоцентризму має право на існування» (Гнатюк, 2010, с. 5, 8, 21). Та варто зазначити, що серце як центр моральної свідомості увійшло в нашу культуру завдяки Біблії (поняття Ієв; Старий Заповіт), про що згадується в статті «Кордоцентризм» в Енциклопедії сучасної України. Згадаймо і те, що кордоцентризм здавна був концептом української філософії, де поняття «серце» відігравало ключову роль (пригадаймо хоча б Г. Сковороду та П. Юркевича).

З іншого боку, поняття кордоцентризму органічно контамінується з глибинним народним уявленням про материнство, що, своєю чергою, пов'язане з язичницьким «міфом Геї», Землі-Праматері: «Архетип Матері виявляється в образах, які пов'язані ідеєю родючості і втілюються в макрообразах матері-землі, матінки природи та врешті самої жінки-матері. Земля вважається матір'ю всього суцього й зображується через образ великої та малої батьківщини, що й репрезентуються мікрообразами, які утворюють своєрідний мікросвіт поета – рідне село чи місто, батьківська хата, ліс, степ, гори, позначені виразною етногенетичною забарвленістю» (Урись, 2016, с. 99).

В українському фольклорі можна знайти виразний відгомін язичницького культу матері як хранительки сімейного вогнища; широко звучить цей мотив і в українському літературному слові. Звернемося до інтерпретації архетипу Матері в тому самому творі «Тарас Бульба». Мати, в якій силоміць забирають синів, щоби вони зініціювалися в суворий і небезпечний світ Батька, начебто оплакує їхню неминучу загибель в горнилі війни, й це – центр сюжету, альтернативний тій героїці, яку письменник в кінцевому рахунку штучно педалює в душі імперської ідеології, роблячи українське козацтво палким прихильником російського царату. Зауважимо, що політики нерідко інтуїтивно чи цілком прагматично) відчувають цей міфологічний струмінь й його вплив на підсвідомість. Так, Ю. Тимошенко свого часу виразно експлуатувала імідж Матері-Берегині (наприклад, її образ з простягнутими до глядачамі руками, в яких – грудка землі та паросток).

Нинішні часи переосмислюють архетипи у новому ключі, творять власну міфологію – причому як позитивну, так і негативну. З одного боку, маємо героїчні постаті (кіборги, Привид Києва тощо), з іншого боку – антагоністів («ухилянти», «нафронтники» тощо). Утім, нинішня позитивна міфологія виразно базується на традиційних народних засадах. Так, привид Києва являє собою модифікований образ козака-характерника, що боронить небо, залишаючись ніби невидимим для ворога й непереможним. Баба з насінням чи баба з банкою стали символом перемоги добра над злом, віри в те, що моральна чистота здатна перемогти неправду. Чорнобайвка почала символізувати козацький сміх над дурним ворогом, де він раз за разом отримує поразку. Причому зауважимо, що негативна міфологія зазвичай впроваджує (пост)імперські наративи. Міф про «ухилянтів» орієнтований на фаталізм й постколоніальний міф меншовартості – «все одно програємо, бо ніхто не хоче воювати». Міф про «непереможну росію» вкорінений в імперському страху тощо.

Висновки.

Міфологія здавна була одним з потужних засобів культурного ствердження, важливим аспектом формування колективного досвіду й ідентифікації. Проведене нами дослідження дозволяє стверджувати, що двома базовими міфологічними складниками української ідентичності є козацький міф, який репрезентує національне розуміння маскулінності, й міф Матері (кордоцентризм), що являє собою відгомін язичницького культу хранительки сімейного вогнища, модифікований в дусі християнського марійного культу.

При цьому історична і міфологічна постать козака виразно різняться, оскільки у національній міфології козак постає ідеалізованим лицарем, справедливим, шляхетним і бездоганним (на відміну від його історичного прототипу). Жіноча іпостась національної міфології може бути окреслена словом «кордоцентризм», і вона угрунтована в архетипі Матері (хранительки сімейного вогнища, Матері-землі).

Травматичний досвід війни активізував міфологічне мислення українського народу, створюючи засади колективної ідентичності на основі переосмислених архетипів. Останні роки виразно демонструють модифікації двох згаданих складових вітчизняної міфології й їх важливість у формуванні спільної культурної пам'яті (Привид Києва, Баба з банкою тощо). Репрезентативним є поєднання традиційних мотивів з сучасними символами.

Російсько-українська війна стала каталізатором як позитивної, так і негативної міфології. При цьому перша є проявом чіткої української національної ідентичності й, будучи символічними наративами з архетипними образами, сприяє моральній мобілізації та єдності, у той час як друга – формує колективне почуття страху та безпорадності, наслідуючи постколоніальний міф меншовартості й неможливості спротиву імперії.

Подальші перспективи наукових досліджень можуть бути плідно розвинені у напрямку більш глибокого аналізу української міфології часів російсько-української війни. Окремим цікавим напрямком могло би стати міждисциплінарне дослідження щодо проявів сучасної воєнної міфології у вітчизняному мистецтві останніх років.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Артюх, В. О. (2001). *Природа національного міфу: історико-філософський контекст: Автореферат дис... канд. філософ. наук*. КНУ імені Т. Шевченка.
- Гелнер, Е. (2002). *Нації та націоналізм / Національна ідентичність: Хрестоматія* (Т. Воропай, упоряд.). Харків: Крок.
- Гнатюк, Я. С. (2010). *Український кордоцентризм у конфлікті міфологій та інтерпретації: Монографія*. Івано-Франківськ: Симфонія форте.
- Верховна Рада України. (2023). Закон «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». *Відомості Верховної Ради України*, (46), ст. 116.
- Зварич, І. (2019). Роль міфу в кризові періоди історії етносу. *Проблеми сучасної психології*, (16). <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2012-16.%p>
- Капелюшний, В. П. (2020). Етнічність, ідентичність і культура як ключові поняття етнології та етнокультурології: аналітичний огляд новітніх досліджень. У *Сучасні проблеми національно-культурної ідентичності: регіональний вимір* (с. 3–8). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Карапуз, О. (2019). Міфологізація історії як інструмент формування національної ідентичності. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, (22), 246–248.
- Ковальов, Д., & Ковальов, П. (2016). *Повстання ідентичності*. Дніпро: ВКК Баланс-Клуб.
- Козловець, М. А., & Ковтун, Н. М. (2010). *Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації: Монографія*. Київ: ПАРАПАН.
- Козловець, М. А. (2009). *Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Куєвда, В. Т. (2007). *Міфологічні джерела української етнокультурної моделі: психологічний аспект*. Донецьк: Український культурологічний центр.
- Мателешко, Ю. (2004). Національна та конфесійна ідентичність українців в роки незалежності (1991–2004 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, (10), 103–124.

- Мілова, М. І., & Димова, О. В. (2023). Етичні засади української самоідентифікації у дискурсі постмодерну. *Політикус*, (5), 110-114.
- Нагорна, Л. П. (2002). *Національна ідентичність в Україні*. Київ: ІПіЕНД.
- Плохій, С. (2013). *Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій* (М. Климчук, пер.). Київ: Laurus.
- Ростецька, С. І. (2019). Регіональний міф як засіб формування регіональної ідентичності. *Регіональні студії*, (17), 46–50.
- Руденко, Ю. (2020). Національна ідентичність: захист від деструктивних інформаційних впливів у контексті розбудови громадянського суспільства в Україні. У *Збірник наукових праць ЛОГОС*. Київ: Національна академія СБУ, 111–116.
- Сміт, Е. (1994). *Національна ідентичність* (П. Тарашук, пер.). Київ: Основи.
- Судин, Д. (2019). Національні міфи в сучасній Україні. *Україна Модерна*. <https://uamoderna.com/md/sudyn-national-myths/>
- Сучасні проблеми національно-культурної ідентичності: регіональний вимір. (2020). *Збірник наукових статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції* (24–25 вересня 2020 року). Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка.
- Урись, Т. (2016). Архетип як естетична домінанта художнього вираження модусу національної ідентичності в сучасній українській поезії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*, 1(35), 96-100.
- Формування національно-культурної ідентичності особистості у викликах часу. (2018). *Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу (до 100-річчя К-ПНУ імені Івана Огієнка)*. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. Івана Огієнка.
- Шапаренко, О. В. (2015). Національна ідентичність як чинник формування громадянського суспільства в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство*, (20), 92-99.
- Armstrong, J. A. (1992). Myth and history in the evolution of Ukrainian consciousness. In P. J. Potichnyj, M. Raeff, J. Pelenski, & G. N. Zekulin (Eds.), *Ukraine and Russia in their historical encounter* (pp. 125-140). Edmonton.
- Plokhly, S. M. (1994). Historical debates and territorial claims: Cossack mythology in the Russian-Ukrainian border dispute. In *The Legacy of History in Russia and the New States of Eurasia* (Vol. 1, pp. 147-170). London.
- Wilson, A. (1998). National history and identity in Ukraine and Belarus. In G. Smith, V. Law, A. Wilson, A. Bohr, & E. Allworth (Eds.), *Nation-building in the Post-Soviet Borderlands: The Politics of National Identities* (pp. 23–47). Cambridge: Cambridge University Press.

REFERENCES

- Armstrong, J. A. (1992). Myth and history in the evolution of Ukrainian consciousness. In P. J. Potichnyj, M. Raeff, J. Pelenski, & G. N. Zekulin (Eds.), *Ukraine and Russia in their historical encounter* (pp. 125-140). Edmonton.
- Artiukh, V. O. (2001). *The nature of the national myth: Historical and philosophical context* (PhD thesis abstract). Taras Shevchenko National University of Kyiv.
- Formation of national and cultural identity of the individual in the challenges of the time* (2018). Proceedings of the All-Ukrainian Round Table (100th anniversary of the Kamianets-Podilskyi National University). Kamianets-Podilskyi: K-PNU.
- Gellner, E. (2002). *Nations and nationalism / National identity: Reader* (T. Voropai, Ed.). Kharkiv: Krok.
- Hnatiuk, Ya. S. (2010). *Ukrainian cordocentrism in the conflict of mythologies and interpretations: Monograph*. Ivano-Frankivsk: Symphony Forte.
- Kapeliushnyi, V. P. (2020). Ethnicity, identity, and culture as key concepts in ethnology and ethnoculturology: Analytical review. In *Modern problems of national and cultural identity: Regional dimension* (pp. 3–8). Poltava: V. G. Korolenko National Pedagogical University.
- Karapuz, O. (2019). Mythologization of history as a tool for shaping national identity. *Bulletin of Lviv University. Series: Philosophical and Political Studies*, (22), 246–248.
- Kovaliov, D., & Kovaliov, P. (2016). *The uprising of identity*. Dnipro: VCC Balans-Club.
- Kozlovets, M. A. (2009). *The phenomenon of national identity: Challenges of globalization: Monograph*. Zhytomyr: ZhDU Publishing House.
- Kozlovets, M. A., & Kovtun, N. M. (2010). *National identity in Ukraine in the context of globalization: Monograph*. Kyiv: PARAPAN.
- Kuievda, V. T. (2007). *Mythological sources of the Ukrainian ethno-cultural model: Psychological aspect*. Donetsk: Ukrainian Culturological Center.
- Mateleshko, Yu. (2004). National and confessional identity of Ukrainians during the years of independence (1991–2004). *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: History*, (10), 103-124.
- Milova, M. I., & Dymova, O. V. (2023). Ethical foundations of Ukrainian self-identification in the discourse of postmodernism. *Politicus: Scientific Journal*, (5), 110–114.
- Modern problems of national and cultural identity: Regional dimension* (2020). Collection of scientific articles of the All-Ukrainian scientific-practical conference (September 24–25, 2020). Poltava: V. G. Korolenko National Pedagogical University.
- Nahorna, L. P. (2002). *National identity in Ukraine*. Kyiv: ІПіЕНД.
- Plokhly, S. (2013). *The Cossack Myth: History and nation-building in the age of empires* (M. Klymchuk, Trans.). Kyiv: Laurus.
- Plokhly, S. M. (1994). Historical debates and territorial claims: Cossack mythology in the Russian-Ukrainian border dispute. In *The Legacy of History in Russia and the New States of Eurasia* (Vol. 1, pp. 147-170). London.
- Rostetska, S. I. (2019). Regional myth as a tool for forming regional identity. *Regional Studies*, (17), 46-50.
- Rudenko, Yu. (2020). National identity as protection from destructive information influences in the context of building civil society in Ukraine. In *Scientific proceedings "LOGOS"*. Kyiv: National Academy of the Security Service of Ukraine, 111–116.
- Shaparenko, O. V. (2015). National identity as a factor in building civil society in Ukraine. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History of Ukraine. Ukrainian Studies*, (20), 92–99.

- Smith, A. D. (1994). *National identity* (P. Tarashchuk, Trans.). Kyiv: Osnovy.
- Sudyn, D. (2019). National myths in modern Ukraine. *Ukraina Moderna*. <https://uamoderna.com/md/sudyn-national-myths/>
- Urys, T. (2016). Archetype as an aesthetic dominant of artistic expression of national identity in modern Ukrainian poetry. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology*, 1(35), 96–100.
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). Law “On the fundamentals of state policy in the field of affirming Ukrainian national and civic identity”. *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, (46), Art. 116.
- Wilson, A. (1998). National history and identity in Ukraine and Belarus. In G. Smith, V. Law, A. Wilson, A. Bohr, & E. Allworth (Eds.), *Nation-building in the Post-Soviet Borderlands: The Politics of National Identities* (pp. 23–47). Cambridge: Cambridge University Press.
- Zvarych, I. (2019). The role of myth in the critical periods of an ethnos’s history. *Problems of Modern Psychology*, (16). <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2012-16.%p>